

Poikkitieteellisiä näkökulmia viestintään

*Multimodality and Culture -
seminaari Tampereella 8.-
9.6.2001*

Tampereella järjestettiin kesäkuun alussa akatemiatutkija Mikko Lehtosen ideoima seminaari multimodaalisuudesta. Yleisellä tasolla multimodaalisuus viittaa lähinnä monimuotoisuuteen. Käsitteen taustalla on latinan sana *modus*, joka tarkoittaa ensisijaisesti ”tapaa”, mutta kielipiirissä myös ”tapaluokkaa”. Termi on tuttu myös musiikintutkimuksessa. Moduksesta johdettu modaalinen viittaa puolestaan sanakirjan mukaan ”tekemisen tai olemisen tapaa ilmaisevaan”. Multimodaalisuudesta puhuttaessa modaalisuudella voidaankin viitata esittämisen tai viestinnän eri tapoihin, kuten puhuttuun, kirjoitettuun tai painettuun verbaalikielen, piirroksen, valokuvaan, liikkuvaan kuvaan, musiikkiin, non-verbaaliin viestintään jne. Tällöin multimodaalisuus näkyy nykykulttuurissa monien esittämisen tapojen samanaikaisuutena – sekä eri medioiden runsautena että erilaisten ilmaisukeinojen läsnäolona yksittäisissä mediateksteissä. Toiseksi multimodaalisuudella saatetaan viitata aistimodaaliteetteihin eli näkö-, kuulo- ja muiden aistien yhteistoimintaan.

Seminaarin puhujavieraat Günther Kress ja Theo van Leeuwen ovat teoksessaan *Reading Images* (1996) huomauttaneet, että käytännössä kaikki inhimillinen kulttuuri on

multimodaalista. Miksi sitten näin laaja ja itsestään selvältä tuntuva aihe kannattaa nostaa seminaarin teemaksi?

Mikko Lehtonen perusteli asiaa avauspuheenvuorossaan sillä, että akateemisessa oppiainejoissa ja mediatutkimuksen traditiossa inhimillisen kulttuurin multimodaalisuus näyttäytyy kaikkea muuta kuin selvänä. Oppiainejako on perustunut nimenomaan eri modaaliteettien erottamiseen toisistaan (esimerkiksi lingvistiikka vs. kuvantutkimus), ja mediaa on tavattu tutkia viestintävälinekohtaisesti (esimerkiksi kirjallisuuden, lehdistön, elokuvan, television, radion tai internetin tutkimus). Multimodaalisuuden nostaminen keskeiseksi tutkimuskysymykseksi tuottaa siksi uudenlaisia ja tuoreita kysymyksiä. Vaikka multimodaalisuus ei ilmiönä ole uusi, tutkimusalueena se on.

Myös kulttuurin medioituminen on nostanut multimodaalisuuden aiempaa näkyvämmäksi. Nykyisessä mediavyöryssä eri modaaliteetit sekoittuvat iloisesti. Vastaavasti erilaiset monitieteiset näkökulmat, kuten kulttuurintutkimus, ovat tehneet multimodaalisuuden kaltaisista ilmiöistä entistä ajankohtaisempia tutkimuskohteita. Lehtonen huomautti kuitenkin avauspuheessaan, että multimodaalisuuden tutkiminen on alussa ja tutkimuskysymyksiä vasta muotoillaan. Päätöspuheessaan hän kiteyttikin seminaarin keskeiseksi anniksi sen, että puheenvuorot herättivät mahdollisia polkuja,

joita lähteä seuraamaan multimodaalisuuden problematiikkaa selvitettäessä.

Käytännön semiotiikkaa

Seminaarin ensimmäinen ja viimeinen puhuja, englannin kielen ja kasvatuksen professori Günther Kress Lontoon yliopistosta ja professori Theo van Leeuwen Cardiffin yliopistosta, lähestyivät multimodaalisuutta melko samankaltaisista näkökulmista, joita voisi luonnehtia sosiaaliksi käytännön semiotiikaksi. Paljon yhteistyötä tehneet Kress ja van Leeuwen käyttävät molemmat semiotiikkaa sosiaalisen ja kulttuurisen todellisuuden jäsentämiseen. He ovat myös olleet mukana tutkimushankkeissa, joissa selvitetään lasten tapoja merkityksellistää todellisuutta ja lasten suhdetta kulttuurin merkijärjestelmiin. Herroilta on vastikään ilmestynyt teos nimeltä *Multimodality* (Routledge, 2001).

Kress keskittyi esityksessään ”Multimodality and semiosis” analysoimaan representaatioiden materiaalisuutta. Hänen esimerkkinsä olivat pääosin koulun piiristä. Kress esitti esimerkkien avulla pikemminkin useita mielenkiintoisia kysymyksiä kuin vastauksia multimodaalisuuden roolista merkityksen muodostumisessa.

Esimerkiksi koulutunnilla annettu tehtävä rakentaa biologian oppikirjan kuvituksen perusteella kasvisolusta kolmiulotteinen malli innoitti Kressiä

analysoimaan, mitä uusia kysymyksiä kaksikulotteisen kuvan muuttaminen kolmiulotteiseksi nostaa esille. Minkälaisia valintoja lapset olivat tehneet representaation modusten suhteen, kun mukaan tuli niin tilallisuuden kuin materiaalien muotojen ja merkitysten verkosto? Lasten töissä näkyi toisaalta konkreettisen esittämisen ja abstraktin kielellisen ilmaisun ero, toisaalta kulttuurin merkityksiä määräävä vaikutus.

Kressin loppuesitys rakentui representaation materiaalisuuden pohtimiselle. Mikä on kielellisten abstraktioiden suhde merkkien materiaalisuuteen? Miksi jotkut esittämisen modukset valitaan tietyssä yhteydessä toisten sijaan? Mitkä kulttuuriset lähtökohdat vaikuttavat moduksia valitessa? Mikä on kerronnallisuuden asema eri tyyppisissä representaatioissa? Entä muuttuvatko modusten perinteiset logiikat ja käytökonventiot nykyisessä medioituvassa kulttuurissa? Kress ei antanut kysymyksiin selkeitä vastauksia, vaan painotti semiosuksen väistämätöntä moninaisuutta ja multimodaalisuutta.

Myös Theo van Leeuwen lähestyi multimodaalisuutta pitkälti lasten maailman kautta puheenvuorossaan ”Semiotics and kinetic design”. Hänen tarkastelunsa painopiste oli kineettisessä muotoilussa, jolla viitataan esineiden liikkuviin osiin tai liikutettavuuteen yleensä. Kinetiikkaan van Leeuwen syventyi erityisesti lasten lelujen, kuten nukkejen, avulla. Hän esitteli elävästi, kuinka sukupuoleen liittyvät kulttuuriset konventiot ovat määrittäneet nukkejen liikkuvuutta. Miksi esimerkiksi Action Man kykenee levittämään haaransa, muttei heiluttamaan päätään? Miksi

puolestaan blondin prototyyppi Sindy-nukke ei kykene levittämään haarojaan, mutta sen pää kääntyy joka suuntaan?

Lelujen ja muunkin kineettisen muotoilun (esimerkiksi lamput) merkitykset muodostuvat van Leeuwenin mukaan niiden käytössä. Hän korosti siten semioottista näkökulmaa, joka ottaa huomioon esineiden käyttökontekstit. Esimerkiksi vanhemmat valikoivat pienimpien lasten lelut ja määräävät siten pienokaisten merkitysdollisuuden tätäkin puolta. Vanhempien valinnat puolestaan liittyvät muihin kulttuurisiin valintoihin. Lelujen ja muiden objektien käytössä kulttuuriset merkitykset tulevat kuin itseltään tutuiksi.

Kokeellista elokuvaa ja kulttuurintutkimusta

Seminaarin toisen päivän avannut Yvonne Spielmann toimii mediakulttuurin professorina Siegenin yliopistossa Saksassa. Spielmannin esitys liittyi pitkälti kokeelliseen elokuvailmaisuun, ja hän pohti multimodaalisuuden ja intermediaalisuuden problematiikkaa erityisesti liikkuvan kuvan kannalta. Hän asetti vastakkain ”vanhan” fotografisen kuvan ja ”uuden” digitaalisen kuvan.

Spielmannin mukaan fotografinen kuva on mielletty representaatioksi, kun taas sähköinen kuva on liitetty simulaatioon. Digitaalisen aikakauden kuville on puolestaan ominaista, että niissä yhdistellään molempia edellä mainittuja tasoja. Olnaista on eri mediumien samanaikainen fusio. Spielmann käytti esimerkiksi muun muassa Peter Greenawayn elokuvaa *Prospero's Books* (1991) sekä Bill Seamanin multimedia-

taidetta.

Digitaalinen kuva murtaa foto-efektin, fotografisen kuvan indeksisen suhteen todellisuuteen. Spielmannin puheen jälkeen keskusteltiin kuitenkin paljon siitä, kuinka foto-efektin konventio on niin keskeinen länsimaisessa kuvakulttuurissa, että monet uusista kuvamuodoistakin tukeutuvat edelleen tähän perinteeseen. Myös kuvakulttuurin tiimoille rakennetut instituutiot pitävät uppinkaisesti kiinni vanhoista muodoista ja konventioista. Tätä painotti muun muassa professori Johan Fornäs Norrköpingin työelämän tutkimuskeskuksesta.

Fornäs tunnetaan Suomessa erityisesti teoksestaan *Kulttuuri-teoria* (Vastapaino, 1998). Hän käsittelee seminaarin puhujista multimodaalisuutta laajimmin kulttuurisena ilmiönä. Esityksessään ”Passages and Thresholds: Into the Borderlands of Mediation” Fornäs pohti mediaa nykyelämän keskeisenä siirtymätilana. Viestinnän lisäksi media tarjoaa kulkureitin ”toisiin” todellisuuksiin ja kokemuksiin.

Fornäs on mukana tutkimushankkeessa, jossa selvitetään Solnan kauppakeskuksen kulttuurisia merkityksiä. Myös media on monin tavoin mukana kauppakeskuksen elämässä (valvontakamerat, mediaan liittyvät kaupat, kännykät jne.). Fornäs korostikin sitä, että ”kulttuuri-keskuksissa” media ja ihmiset ajautuvat vuorovaikutuksen kynnyksensä, johon sisältyy tietty annos kontrolloimattomuutta. Fornäsin mukaan urbaania tilaa, kuten kauppakeskusta, voi merkitysten tasolla luonnehtia liikkeen ja virtauksen metaforilla.

Esityksensä lopuksi Fornäs haluaa nostaa sanan ”multi” rinnalle termin ”inter”. Siinä missä ”multi” korostaa monina-

suutta ja tuo siten yksittäisten ilmiöiden konstruktiiivisen luonteen näkyviin, ”inter” painottaa ilmiöiden välistä vuorovaikutusta. Puhumalla esimerkiksi intermodaalisuudesta painotetaan modusten välisten suhteiden lisäksi myös niiden vuorovaikutusta sekä toistensa että vastaanottajien kanssa. Fornäsin mukaan merkitykset muodostuvat aina monien eri aspektien vuorovaikutuksessa. Vuoro-

vaikutus on myös ainoa keino inhimillisen kulttuurin kehittämiseksi.

Viime kädessä koko seminaarissa oli kyse juuri tästä. Jos tutkijat pohtivat omista oppiaineissaan ja omista näkökulmistaan vaikkapa multimodaalisuutta, tutkimus on multidisiplinääristä. Vasta Tampereen kaltaiset seminaarit tekevät multimodaalisuuden tutkimuksesta interdisiplinääristä, kun eri

alojen asiantuntijat kohtaavat vuorovaikutuksen merkeissä.

Juha Herkman

KULTTUURINTUTKIMUS

Suomalaista kulttuurintutkimusta ajan hermolla
Vuosikerta 4 numeroa = n. 260 s.

Hinnat

- vuositilaus 21 euroa (124,86 mk)
- kesto- eli säästötilaus 19 euroa (112,97 mk)
- opiskelija- ja kulttuurin tutkimuksen verkoston jäsenetutilaus 16 euroa (95,13 mk)
- irtonumero 6 euroa (35,67 mk)

Tilaukset ja tiedustelut: Nykykulttuurin tutkimuskeskus,
Jyväskylän yliopisto, PL 35, 40351 JYVÄSKYLÄ,
puh. (014) 260 1310, s-posti aho@dodo.jyu.fi,
faksi (014) 260 1311
[www.jyu.fi/ kulttuurintutkimus](http://www.jyu.fi/kulttuurintutkimus)

